

Соколёнок

1/2017

январь – февраль

Кард

КЪВЕ ВАЦРА САДРА АЯЛАР ПАТАЛ АКЪАТЗАВАЙ ЖУРНАЛ

2017 - Дагъустандин Каспидин йис

Алирза Саидов (1932 - 1978 г.г.)

Зи кубче, вун алачиртла чилерал, зум шамр яз и дубньядиз кьведачир...

''

Шаир гьикьван еке хьайтла, гьакьван адакай кхьинни четин я, жавабдарвални пара я. Бязи шаирдин яратмишунар гьеле вичел чан аламаз рекьида, бязидан яратмишунри вич кьейидалай кьулухъни халкъдиз кьуллугъ ийида ва ахьтин шаирдии тIвар, адан кьелемдикай хкатай гьар са цIар багъри халкъдиз кьвердавай истеклу жеда.

Ахьтин чIехи шиаррикай сад Алирза Саидов я.

Алирза Саидов Дагъустанин шииратдиз 60-йисарин эвел кьилай атана. А йисарин шаирри чпин яратмишунра асирра арадал атанвай гзаф суалриз жавабар жагъурзавай.

Вичин чIехи устадвили, ватандашвили гьиссди, девирдин вилик авур жавабарвили, хайи чIалал кIевелай ашукьвили Алирза Саидов а чIаван шииратдин гьерекатда сад лагъай чкадал акъудна ва ам кьени гьа дережада, кьакьан кукIуш яз, амазма.

Алирза Саидов 1932-йисуз Ахцегь райондин кьакьан дагъдин Кьутунхърин хуьре дидедиз хьана. Адан чихибуба Ахцегь Магьарам эфенди чIехи камалэгъли, философ, шаир, астроном, муаллим тир. Ада дагъвийрин азад ийидай женгиниз XIX асирда руьгьдин жигъетдай регьбервал гайи Ярагь Мегьамедазни тарс ганай. Адавай лагъайтIа, чирвилер имам Шамила, шаир ва алим Алкъвадар Гьасана ва масабурони кьачурди рикIел хкун ктугнавай кар я. Икьван деринриз фенвай дувул авай ирсини Алирза Саидован яратмишунрин кьамат, адан

тан, хилер, путар арадалатунизни тагьсир тавуна тунач. Ихьтин сир вичив агакьнавайтIани, А.Саидова цIийи аямдин кьилин чирвилер Москвадин М.Горькийдин тIварунихъ галай Литературадин институтда кьачуна. Ада гьам урусрин, гьам ракъэкъечIдай ва рагъакIидай патан халкъарин зурба ирс чир хьувуна. Гуьгъуьнлай лагъайтIа, ада вири а чирвилер санал сижифламишна ва яратмишунрин цIийи хел – вичин, Алирзадин, хел арадал гьана. Ана дубньядин халкъарин шииратдин агалкъунрихъ галаз санал хайи хуьруьн яратмишунрин, фольклордин еке девлетдикайни менфят кьачунва. Иллаки ам вичин хайи халкъдин кьадим тарихдай атанвай риваятрал, махарал, адетрал, халкъдин лугъунрал, камаллу ибарайрал кIевелай ашукь тир. Халкъдин ирсини ам вичин хайи чилин сирериз, халкъдин кьанажагъдиз, руьгъдиз генани мукьва авуна.

Алирза Саидоваз вичин вахтуниз талукь гражданвили дерин гьиссер квай эсерар кхьин иллаки артух хас тир. Йисаралди арадал атай тежрибадин нетижада ада вичин шииратда вичикай ва аямдикай иллаки ачухдиз суьгъбетна. Дубньяда гьинал гьихьтин вакъиа кьиле физ хьанатIани, шаирди я тIал ва я агалкъунрин гьалаба вичин хуси тIал хьиз, хуси шадвал хьиз кьабулиз хьана. И жигъетдай «Уьмуьрдин жилет» тIвар алай баллада иллаки тагьсирлуди я. Ана тIвар-ван авай гуржи духтур, вичи сивинсузриз аялар хьунин жигъетдай медицина-

дин рекьер жагъурай профессор Андро Жордания рикЕел хкизва. Балладада еке къалабулук кутадай вакъиа кбиле физва. Цавай цIай къуна аватзавай самолетда чIехи духтурди вичихъ авай инсан хуьдай жилет патав гвай аялдив вутузва. Вичин чандилай гъил къачуна, аялдин уьмуьр хуьзва. Гъа ихътин жавабдарвал шаирдини гъиссзавайвиляй, гъакъван дерин ма-надин образни арадал атанва.

Дуьньядал чеб тIимил тир халкъар пайи-паяр ийизвай девирди шаирдик генани еке къалабух кутуна. Ам вичин хайи халкъдин къисметдал датIана бенд тир. Адаз художественный литературадин куьмекдалди халкъдиз вичин эрзиман мурадар кьилиз акъуддай, лезгийрин садвал, мили идеалар хуьдай мумкинвал гуз кIанзавай. И тема иллаки 60-70-йисарин чи ширатда къетIендиз къарагъариз хъана. Тарихдин къисметрикай галай-галайвал рахун тавуна гъич са чIехи шаирдивайни ва прозаикдивайни акъвазиз хъанач. И жигъетдай, Етим Эминанни Алкъвадар Гъасанан гражданвилини эсеррилай гуьгъуьниз, Забит Ризванован, Фейруз Беделован, Алирза Саидован ва адавай тарсар къачур гзаф шаиррин алахъунар тарифлур я.

А.Саидова миллетдин садвилини, аслу садвилини, аслу туширвилини, мили къанажагъ хуьнин, тарихдин гъахъвал хуьнин месэла «Лезги куьче» тIвар алай эсерда лап хцидаказ къарагъарнава. Девирда кбиле физвай гъахъсузвилерн чинни асIар гъихътинди ятIа бес къадардин виКIегъвилелди ва жавабдарвилелди ачухарнава. Ам вичин халкъдин къисметдал, адан тарихдал, руьгъдин чешмейрал лап кIевелай ашукъ тир ва адахъ галаз ивидалди алакъада авайди гъиссзавай.

Адан «Лезги куьче» азадвилихъ, садвилихъ тамарзлу тир халкъдиз бахшнавай ва «гележегдин вилерилай чешмегар» алуддай жегъилриз тунвай веси я.

Шарвилидин туруниз ирид темен гуз гъазур тир, халкъ патал ирид гуьлле къабулиз гъазур тир шаирдиз халкъдин рикIе авай экуь мурад хъсандиз чидай. ГъакI хъайила, Самурдин кве патани эКIяй хъанвай лезги чилин садвал хуьн шаирди вичин ва хчин сифте буржи тирди ачухдиз лугъузва.

«Хцихъ галаз ихтилат» тIвар алай чIехи эсер шаирдин къелемдикай хкатнавай эхиримжиди тиртIана, ана адан гъиссер иллаки хцидаказ, нур, экв алаз, ифин алаз ачух хъанва. Ина куьлуь-шуьлуьйриз ва я квед лагъай дережадин месэлайриз чка тунвач, кьилин месэлайрикай: муьгъуьббатдикай, Ватандикай, уьмуьрдикай, чIалакай, инсандикай ихтилат физва. Вични секиндиз ва я ярумчухдиз ваъ, ачухдаказ, ван-сес алаз суьгъбетзава. Ана шаирди «бубайринни рухвайрин» тема (чи вири литературайриз вири девирра хас тир тема) гзаф терефрихъай ачухнава.

Алирза Саидов уьмуьрдин куьруь рехъ фена. Гъайиф! Амма гъакъикъи бажарагъдиз ва шииратдиз садрани яшар ва я са гъихътин ятIа гуьтIуь сергъятар гуз жедач. Уьмуьрдин фактарихъ галаз гъакъикъи талант са акъван белки алакъадани жедач. Адахъ са акъван метлебни авач жеди. И жигъетдай 27 йисуз яшамиш хъайи Лермонтов, гъакъван тIимил яшамиш хъайи Есенин ва я лезгийрикай Алибег Фатахов хътин устадрин яратмишунар рикIел хкун кутугнава. Абурун биография абурун яратмишунра ава. Яратмишунри абурун уьмуьрдиз эбедивал гузва. Алирза Садовни гъа жергедай сад я.

Ханбиче Хаметова.

УСТА И ДРИС

(поэмадай кылер)

Альмира Соьгьор

САД ЛАГЪАЙ КТАБ

Гьуьрметлу дустар, и поэма за вич халкъдин дерин къатарай акъатай ацигунардай зурба устлар изобретатель ва общественный деятель, Ахцегь райондин Къакларин хуьрай тир рагьметлу Юнусов Идрисаз бахшзава.

Азиз дагълар, вучиз даим киснава?
Гзаф крар акурвилай я жеди?
Белки, куьне зи сирерни гьиснава?
Белки, абур зав хьиз квеvни гва жеди?

Яргъарай къевез султанрини халифри
Князрини шагъари квеvз къван гана,
Муьтлуьгъ тежез тураризни элифриз
Куь метIерал Шарвилиьри чан гана.

Хуьн паталди гъа сурарин секинвал
Киснавани кылер цава акIурна?
Шекер туш куьн, бес вучиз куь ширинвал
Булахар жез физва дере ацIурна?

Азиз Самур, югъди-йифди эвериз
Нихъ къекъевезва дагъларани дерейра?
Къекъевезвани къуьчхуьрвидин вилерихъ,
Гъалиб хъайи ханар лугъур девейрал?

ТахъайтIа вун кузвани чи Етимдиз
Милиз хъверна хъфей рушан дердини?
Къекъевезвани марифатдин гъаким тир
Сулеймана лугъун тавур бендинихъ?

Чулав вилер авай жегьил рикIеваз
Лезги накъвар ийизвани тупIалай?
Ягъ!

Ягъ

Ягъ! Лугъуз кыл виневаз
Тебрикайди сифте хъайи гапIалар.

Къизилгуьлер, беневшар, бубуяр,
Яру партал алукулун куь муд яни,
Ва я чIагъран рангар кIани жадуяр
Тебиатди негъ ийизвай суд яни?

Къейбурал лацу кафан алукида,
Яру кафан къисмет жеда женгчидиз,
Агъасиев и дуьньяда амуькда
Бубуйринни беневшайрин илчи хъиз.

Юсуфанни Валентинан, Салманан
Сурарални къизилгуьлер къалин я,
Уста Идрис, вуна тунвай аманат
Сифте акур аял хъиз чаз ширин я.

Йисар физвай гагъ шехъиз, гагъ хъвер ийиз,
Куьгъне дуьнья тухвай магъфе гъилемай,
Коммунистрал цларихъай хер ийиз
Алакьдайбур гъеле гъар са хуьремай:

Келледа экв къери хъанвай кулакар
Алахънавай кесибрин экв хкадриз.
РикIе – къисас, жибинрани яракъар
Туна абур дуьнмиш хъанвай жаллатIриз.

СССР–ди эцигзавай дарамат
Гъулдан, техил, ктаб садахъ гилигиз,
Лезги халкъди алукизавай шаламар
Физвай рекъин муькуь къилиз килигиз.

Зи дагълара кIашунин ван гъатнавай,
Раг рагарив, вацI вацIарив агудиз,
Зи Самурди халкъ мелериз кIватIнавай,
Кесибвилер, гъарибвилер алудиз.

«Майдандиз ша муьгъ эцигиз жедайбур, –
Лугъуз вацIу гъарай тунвай дерейра,
Ваъ, ятIа куьн сел атайла шедайбур,
Фена акъах чIимчIирар хъиз чIерейрал».

Жегъил тир вун, зи Дагъустан, яшариз,
Турфан муьтIуьгъ жедани ви элдивай?
Жаваб гузвай куьтенрини кIашари:
«Совет власть тухуз жедач селдивай!»

“СОЛДАТ ЖЕДА”

Жир ксар тир жеди куьгъне лезгиар,
КъейитIани элкъведачир гафунлай,
Акъван диндал кIеви хъанач фекъияр,
Техил сифте ийидачир сафунлай.

Вар агалддай яц тухвайла къулухъди
Итим ядай гъич тIварни чир тавунмаз,
Гатун ракъар рикIел гъидай зулухъди,
Свасни гъидай садра къванни такунмаз.

– ЦIуд манатни гъвечIи пул туш, шагъини,
КтIай ебни жагъидай туш куьчедай,
ШакIуртвиле рекъе твада Шекидиз,
Сеняат чир жеда вад–цIуд гъафтедлай.

Мектебдавай муаллимар перт хъана:
– Чна гуда а цIуд манат, Идрис, ваз, –
Зигъин авай гада бегъем серт хъана:
– Вучиз илим аквазва икI ужуз ваз?

– Солдат жеда! – жаваб гана куьрелди,
Пакад юкъуз шалам–дулах гъазурна,
Къулгъуваллагъ кIелна хуьруьн пIирелни,
Идрис ада Варташендиз ракъурна.

– Азиз бала, бахтлу сефер хъурай ваз, –
Лугъуз диде килигзамай гелериз, –
Сад Аллагъди вичи нуьсрет гурай ваз...
Экуь накъвар хъиткъиннавай вилериз.

ШАРВИЛИДИЗ

ТУР

ГАВАЙДИ

«Чидани ваз, риваятрин лувара
Игит са кас ама, хтул, цџакул хъиз,
Тур гатайди, гадрай ирид цавариз
Шарвилиди, лап са гъвечи чукџул хъиз.

Шарвилидин туруниз яд гайиди,
Уста Демир, тџурфан авай раџламра,
Уста Демир, вилера цџай хвейиди,
Уста Демир, накъв хвейиди шаламра.

Устџардин гъил хџџур гъар са туруна
Тџурфан жедай, душман кудаџ цџай жедай,
Лезги чилер жакъвадайбур зурунал
Ам акурла гъар патахъ цџал-цџал жедай.

Анжах садра даим азад Самурди
Муџтџубъгъ хъунин залан зегъер кужумнай,
Уста Демир ахвараваз акурди
Жаллатџри лап намердвилел гъужумнай.

Кичџевилџай адан мукъув къвез тежез
Яргъалаџ хъиз буйругъ гана хъелериз,
Чан аламаз Уста Демир къяз тежез
Акуна къве хъел чукъвена вилериз.

Рагар шехъна – ваџџариз сел атана,
Гъамлу мани яна бирдан къушари,
Итимар – лал. Дидейри мет гатана,
Турар гъиле къуна эхир рушари.

Къве гъил чилиз яна къве гъаб накъвар гваз
Уста Демир къарагъна са дагъ хъана,
Къве вилелџай физвай ивид накъвар къяз
Накъвар гуџџна вилеривай – сагъ хъана».

Лезги накъвар, чи бубайрин рикџер квай
Чи дидейрин ипек хътин киферни,
Надира кџур гайи рушар – цуџквер квай,
Хъвериз къейи чи балаяр – лиферни.

Лезги накъвар гунагъ квачир къеб хътин,
Гапурдихъни лайладихъ яб акалай,
Зегъметдинни муџгъуббатдин герб хътин,
Хура туниз лайих я куън:
Иџиз гуъзел гъџайкалар!..

«– Къуй и накъвар гъамиша захъ галаз хъуй,
Демира накъв туна вичин шаламра, –
Къуй зи кџвачер и накъварал алаз хъуй,
Пџџгъамбардин гъил жедайвал каламрал.

Халкъ женгиниз физва – чилни атурай,
Чили цуьквер гъизва – халкъди аттурай,
Лугъуз, Уста Демира тур гатазвай, –
Халкъ тур ятIа, чил къакъар яз акурай. –

Гъиливай тур, гъиливай тIур къаз жедай
Гъар са лезги экъечIнавай женгиниз.
– Гъинава хур дагъвидин тур къаз жедай –
Эзмишзавай душманар серт денгини.

Душман катнай. Лезгистандин варарал
Къуьн къуьневаз зурба къве раг акъвазнай,
Уста Демир Шалбуз дагъдин рагарал
Хакъди вичин къуьнераллаз хкажнай.

– Зи вяде я, кучук зун и синерал,
Шаламравай накъварни вегъ дерейриз,
Къуй садрани дагъви халкъдин вилерал
Хажалатдин нагъв тагъурай дявейри.

Аскерар ваъ, устIарар хъуй лезгийр,
Эциграй кIвал, туькIуьррай муьгъ, дарамат,
Суфрадал хъуй ислягъвилин дердияр,
Берекатдал ая дуьнья алаамат, –

Бес, хтул, чахъ гъахътин ксар хъайид я, –
Демирчиди куьтягъна и риваят, –
УстIарвилин пеше элди хвейид я,
Мусурманри хуьдай саягъ дуьаяр»:

Идриса яб гузвай чатук, кис хъана,
Ам шакIурт тир машгъур устIар Гъазретан.
Шеки пата кIвалахиз са йис хъана.
– Хтул, на гъакI квадармир зи зегъметар,

Гила ахлад, устIар я вун барут квай...
КIаш къунвай мад демирчидин гъилери,
Курум–курум гъекъ кIвахъзавай чурудкай,
Тар хазвай хъиз жакъ–жакъзавай къуьнери.

ЛЕЗГИ

УСТIАРАР

Дагълара куь тIвар акъатна
Лезги устIарар,
Ашкъилу я, гайибур хъиз
Верги, устIарар.

Уста Идрис, ви гъилерик
Рахазва къванер,
Цла тунвай гуьзгуьяр хъиз
Аквазва къванер.

Уста Режеб, им на нехиш
ЧIугвазва цIам хъиз,
Ахпа кIарас гуьрчег жезва
Гимишдин цам хъиз.

Уста Режеб, им на нехиш
Акъудай къав я,
Налугъуди, ракъинин экв
Гъатнавай цав я.

РикIер чIехи, гъилер михьи
Лезги устIарар
Ашкъилу я. ГанватIа квез
Верги, устIарар?!

КОМПОЗИТОР

МЕГЪАМЕД

ГЪУЬСЕЙНОВАХЪ

ГАЛАЗ

СУЬГЪБЕТ

И мукъвара «Кард» журналдин редакциядиз лезгийрин рикI алай пешекар композитор Мегъамед Гъуьсейнов мугъман хъана. Алай йисуз адан 75 йис тамам жезвай йис я. Лезги жемятди, Дагъустандин вири халкъари чи гъурметлу композитордин юбилей къейддай хейлин мярекаяр тухвана. Чнани адаз чи «Кард» журналдин патай мад мубаракар ийизва.

– Вун атуй, рагъ атай, гъурметлу композитор, чи редакцияда вун, кIвачерик ракъ вегъедай хътин, лап къит мугъман жезвай ксарикай я.

– Салам, салам, дустар, куьн гъахъ я. Катдай галтугдай вахтар сеbeb яз, къе–пака лугъуз сакIани и патарихъ акъатзавачир. Амма рикIе куьн гъа-миша авай.

– Цийи манияр, макъамар, музыкадин поэмаяр, ораторияр яратмишунал машгъул ятIа, чун лап рази я, устад, де ахъая чаз квел кIвалахзаватIа.

– Кхъенва, кхъизвай затIарни хейлин хъанва, арадал татанвай затIарин тIварар къаз гъеле фад я.

Гъайиф хьи, лезги музыка арадал гъизвайбурун алакъаяр чеб–чпихъ галаз зайифбур я, санал тупламиш хъана искусстводин и хел мягъкемарун адет хъанвач. Кхъей затIарни къимет тагана амукъзава. Гъайиф къведай кар я. Чна кхъей затIар анихъ амукъуй, халкъди чаз тунвай, чпихъ къимет авачир жавагъирарни яваш–яваш рикIелай алатзава. Сад–къве несил мад алатайла, абурун, ахцегъвийри лагъайвал, рабатвал хъувун тавуртIа, чи руьгъдин хазина са къадар кесиб жеда.

– Куьн гъи жуьредин затIарикай рахазва, Мегъамед муаллим?

– Сифтени–сифте халкъдин манийрин ва къуьлерин макъамрикай. Бес чаз абур гъикъванбур ава, амма гилан несилдивай хабар къуртIа са 10–15–дан тIвар къуртIа хъсан я.

– Мегъамед муаллим, вавай шумуд макъамдин тIвар къаз жеда?

– Лап гзафбурун, за гъисабнач.

– Ша, гъисабин, Мегъамед муаллим.

– Хъурай ман, яб акала:

Йигин макъамар, Лезги макъам, Апай, Тала, Алабан, Яру ич, Гилияр, Ахцегъар, Ашукъ Абдулагъ, Мулейли, Беневша, Шагъсенем, Ала вилер, ЦукутIар, Шамуна, Къенфетар, Къайтагъар, Акъуша, Терекма, Хунчаяр, КIек муькъвелей, Рекъин гъава, Сусан гъава, Къавумар, Мирзебала, Надибала, Кавха, Назлу, Аман бала, Сунаяр, Билдир, Кару, Женг, Жейран, Силибир, Перизада, Кумари, Билдир беневша, Ша багъдиз, Яр, Лачин, Магъи дилбер, Къарид руш, Керем, Эслид мани, Келегъа, Дарман, Лагъ бала, Суваллай яр, Пейкер баха, Лайлай, СтIалар, Мегъарамдхуьр, Тайгъун, Мискискар, Хинар, Лакарар, Ялахъар, Къасумхуьр, ЭчIехуьр, Самур къанал, Аваркавха, КIири буба, Яралияр, Гъасанар, Нуран мани, Абасар, Мегъамедар, Гъажияр, Загъадур, Шуьше ханум, Айишатар, Зуьгъре ханум, Къизилгуьл, Гъуьруь, Сегъерар, Чарар атана, Яц къейи макъам, Зул гъарай, Даллай, Са рипе къуьл, Яру гъед, Гар алай югъ, Чими рагъ, Къазама-тар, Экуьн ярар, Вар залай йиф, Къари, КинтIу, Дуьгмеяр, 20 нумра, Магъузар, Зарафатдин гъава, Чамарин гъава, Дурнаяр, Загъамар, Гудуяр, Квасаяр, Арачидин гъава, Шагъвар, Цуьквер, Вацран эквер, Мучугъар,

Муьшкуьр, Тавли, Гьуппани, Герейяр, Игелар, Базарда, Чан кьакьан дагьлар, Яргьи векьер, Уьруьгар. Алипулатар, Виливилер, Хеб ц'аракай ва мсб.

– Баркалла, Мегьамед муаллим, икьван т'варар анжах музыкадал ашукь касдин рик'ел аламукьда. Дугьриданни, халкь патал ч'ехи девлет я, кьадирлувилелди эгеч'на, кьведай несилриз тун чи буржи я.

– Бес зун гьанкай рахазвачни, исят-да авай гьал рик'ик гьалаба кутадай гьал я.

– Мегьамед муаллим, вуна «Кард» журнал патал зат'–мат' гьанвани?

– Мад сеферда нотаярни, ч'аларни галаз гьвеч'ибур патал кхьенвай манини гьида лагьана за хиве кьазва.

– Вахь агалкьунар хьурай, гьурметлу устад.

Петър Ерецов

ТАЙЧА-ШИВ

(эвел алатай нумрайра ава)

ГьикІ ава ам, яни сагъ?
Сефил яни, я начагъ?» –
Вич иер я, авач гаф,
Агатнава ам гзаф:
ШуькІуввилиз я вич къал,
Юкъ къаз жеда са капал.
Фин кумазни вич гъуьлуьз
ЯцІу жеда ам михьиз.
Пачагъ язва адан чам».
Вацра: «Агъ, залум я ам!
ПудкъаницІуд йисаваз
КІанзава руш гъиз адаз!
Анжах са кар чида заз –
Амукъда ам гьакІ чам яз!
КІан я къуьзуь къантІадиз
Вичи тацай никІяй гуьз!
ШупІ ква адак ацІана!»
Ивана икІ лагъана:
Ава мадни са тІалаб,
Кит–балугъдин я тІалаб...
Яргъи хъанва кит гъуьлел,
Алач юзар гар вичел:
Къвалар адан эгъвенва,
Зурба хкар чуькъвенва...
Минетна заз бейгъалди
Вавай жузун паталди:
Мус алатда азаб–гъал?
Квелди къахчун гъалалвал?
Куьз ава ам къах хъана?»
Инал вацра лагъана:
«Авурвиляй ада чІур
Аллагъдин къаст, хъанва мур:
ТІур къван, гвачиз ихтияр,
Къанни цІуд я гимияр.
ХъувуртІа азад абур,
Алудда Аллагъди мур,
Вири хирер жеда сагъ,
Гуда яргъи уьмуьр чагъ».
КІвачин хъана чи Иван
Хъфиз патавай Вацран,

Къужахда ам къаз хъана,
Хъуькъвериз пуд пІагъ гана.
Рахана Варз, руш Вацран:
«Де, Петрудин хва Иван,
Сагърай, зани хци ваз
Алхишзава, гъурмет гваз.
Чи разивал зи рушаз
Хутах – регъят хъуй адаз,
Лагъ вуна зи хайидаз:
«Диде ава вахъ галаз;
Мад хъийимир шелни–хвал:
Вири дердер жеда гъял, –
Фин жедач вун къантІадиз,
Фида иер гададиз,
Гъадаз некаягъ ийида».
Хъвач! Аллагъди вун хуьда!»
Икрамна хъиз жедайвал,
Иван вичин тайчадал
Ахкъахна, туьнт яна уьфт,
Вичин рекъиз хъана цІуьхт.

Муькуь юкъуз чи Иван
 Ахгакъна мад гъуьлел къван.
 Шив китдилаь физва фад,
 Адан къвалар тIариз мад.
 Дерин са агъ чIугуна,
 Кит-балугъди жузуна:
 «ГъикI хъана, лагъ, зи тIалаб?
 ГъалалдатIа заз яраб?» –
 Шивци адаз гъарайна:
 «Хъухъ са кIус вун агъайна!»
 Зверна фена шив хуьруьз,
 Эвер гана итимриз.
 Чулав фири юзуриз,
 Хъана вич икI рахуриз:
 «Гъей, яб це заз, хзанар,
 Диндал алай инсанар!
 Цин пачагъдин гъилик низ
 Жез кIан туштIа, фад-тадиз
 И чкадай вири кат.
 Жеда ина аламат:
 Гъуьлел къати къведа звал,
 Элкъуьрда къе китди къвал...»
 Вири лежбер хзанри,
 Диндал алай инсанри:

«Къаза къвезва! – гъарайиз,
 Зверна чпин варариз.
 Фад фургъунар гъазурна,
 Пар эцигна ацIурна,
 Мал-лапагни фад кIватIна,
 Китдин далу азадна.
 Нисин бере алукъна,
 Хуьре садни амукънач,
 ИчIи хъана хуьр ацIай,
 Фейиди хъиз лап Мамай!
 Шивци китдин тумунал
 Зверна, тваз кам камуна,
 ИкI гъарайна, кваз къуват:
 «Гъей кит-балугъ-аламат!
 Ваз хъайи къван дердияр,
 Ваз Аллагъди ихтияр
 Тагана, на и гъуьляй
 Я гимияр тIуьрвиляй.
 Це абуруз азадвал,
 Аллагъди ваз регъятвал
 Гуда, хирер хъийиз сагъ,
 Гуда яргъи уьмуьр чагъ».
 Куьтягъна и ихтилат,
 Къенер жакъваз, шивци фад,

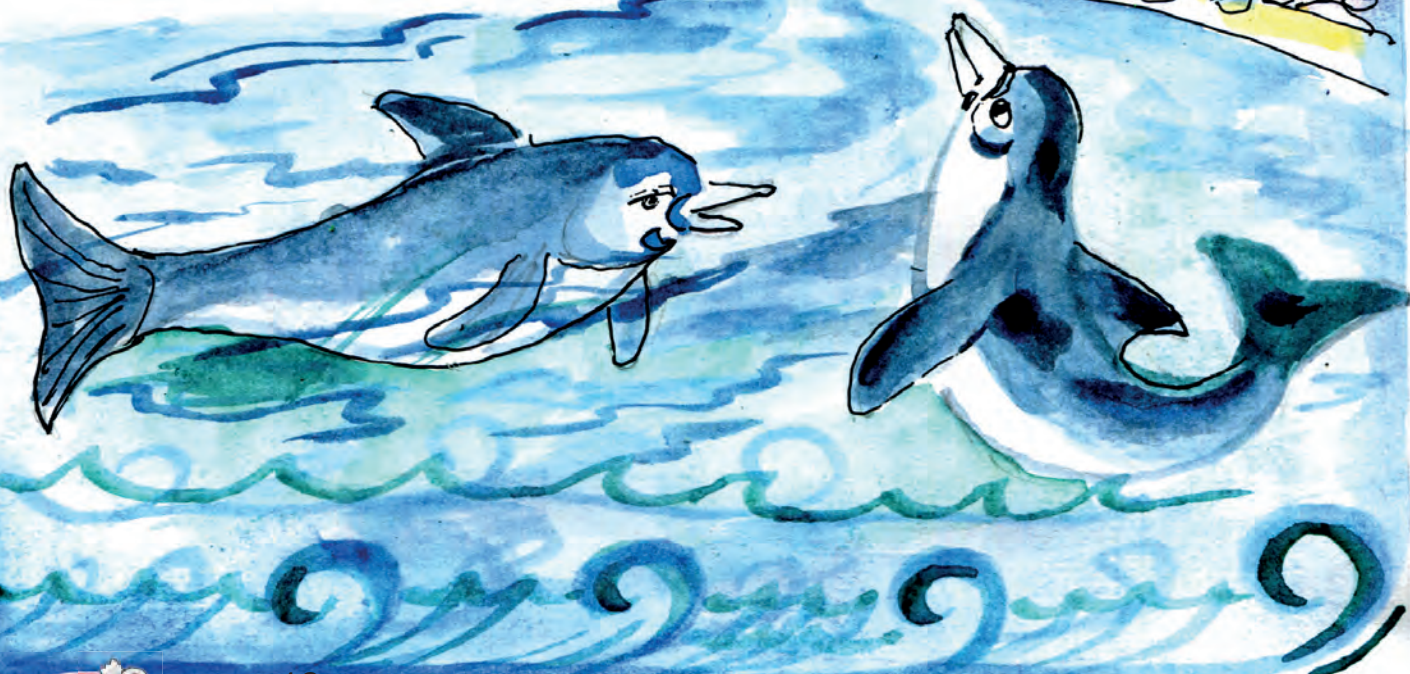
Ял тваз чанда, герек ял,
 Хкадарна къерехдал.
 Кит са жизви юзана,
 КӀунтӀуни хъиз ян гана,
 Гъуьлел лепе акъулдна,
 Ахпа сивяй акъудна
 Вичи тӀуьр къван гимияр,
 Къусучияр, елкенар.
 Ахътин къал-къил акъатна,
 Гъуьлуьн пачагъ аватна
 Ахварай: яна тупар,
 Ягъиз хъана къаргъуяр;
 Лацу елкен хкажна,
 Гару пайдах акъажна;
 КӀеретӀ галай кешишди
 Дуьаярна еришдив;
 Къусучийри, алаз ван,
 Шад манидал гъана чан:
 «Гъуьлер тирвал ятарай,
 Гегъенш яргъал патарай
 Чилин къилиз, алай яр,
 Акъатзава гимияр...»

Лепейрик звал акатна,
 Вилерикай хкатна
 Гимиярни. Китди мад
 Гъарайзава жервал пад,
 Сив ахъайиз лап гъяркъуьз,
 Тумунив лепе ягъиз:
 «Заз куь къуллугъ лагъ, дустар!
 Гун квез гъихътин савкъатар?
 КӀандани зар-хъитӀрепӀар?
 Я туш ири гевгъерар?
 Я туш къизил-балугъар?
 Гъида квез, квач шулугъар!»
 «Ваъ, кит-балугъ, са затӀни
 КӀан туш чаз, са савкъатни, –
 Иванай акъатна чӀал, –
 Жагъура на чаз закӀал –
 Я ам Пачагъ-рушанди,
 Чи пачагъдин сусанди». –
 «Де хъсан я! Дуст патал

Къурбандда чан – хъуй гьалал!
 Алукъдалди пака экв
 Жагъурда за а безек», –
 Иванав икI луйкIвена,
 Гъуьлуьн кIаниз кит фена.
 Тумунивди ягъиз яд,
 Гъарайзава, ийиз кIватI
 Килфет къизил–балугърин,
 Рахаз ихътин буйругърив:
 «Пачагъ–рушан заз закIал
 Экв жедалди гъваш инал.
 Ава ам са къватида.
 Ни заз фад–фад ам гъида –
 Адаз къуллугъ за гуда,
 Чехи гъаким ийида.
 Гъял тавуртIа зи эмир,
 ВучдатIа за, хъухъ квез чир!»
 Икрамна хъиз, балугъар
 Гъялиз фена буйругъар.
 Къве дельфиндиз эверна,
 Абуруз икI эзберна,
 Тагъкимарна кIевелай,
 Бес пачагъдин тIварцIелай
 Къекъуьгъ вири гъуьлера,
 Кефчи ёршдиз эвера,
 Гъарайдайди, кикIирди,
 Дуьз рекъеваз тефирди
 ГъинватIани жагъура,
 Пачагъд къилив ракъура.
 Икрамна хъиз, дельфинар
 Ийиз фена къекъуьнар.

Пачагъ квалз марьур ващ!

Им лап дегъ замнайра хъайи кар я лугьуда. Ирандин пачагърин арада Кир тIвар алай са пачагъ хъана кван. Пачагъ ятIани, ам къама ялар авай мацIахай яз хъана. Адак къилел чIугвадай хесет квай. Иниз-аниз къушун галаз физ, тариф акъатнавай къелеяр, шегъерар барбатIдай. Кир пачагъдиз Вавилондин машгъур къеледикай хабар авай, адан къарай квахънавай. КIватIна хъиз къушун, гъатда Кир пачагъ рекъе Вавилондин къеледив вуч гва, ам вучиз барбатIзавайди я? – суалар Кира вичин рикIел гъич гъизвачир. Рехъ атIуз, мензил атIуз гъатна рекъе Киран къушун.

Атана Ефрат вацIал агакъна. ВацIалай элячIдайла башламишна вацIу Киран рикI алай балкIан тухуз. Михъиз пехъи жеда Кир. Кир пачагъ жен, са гъихътин ятIа вацIу адан балкIан гваз фин? Ни эхтияр гана, гъикI?! Бес зун Кир пачагъ вучиз я, са вацIун дуванни ийиз тежерла?

– Акъвазра къушун! – буйругъ гуда. Кир пачагъди.

Къшун акъваз жеда. Кашамри ата-на Кир пачагъдиз икрам ийида.

– Къшун акъвазнава. Ви гьукум гьихътинди я, эй чи дуйнъядин рагъ! Буюр, чун тамамриз гъазур я, – буйругъ гуда пачагъди. – Гъар са аскерди са пер гъиле яхъ!

Агъзур аскерди агъзур пер гъиле къада.

– Акъвазара Ефрат вацлун егинвал, квадара ам и къумлухра – гъарайда Кира.

– Башуъсте, чи играми рагъ! – жаваб гуда аскерри.

Ахмиш жеда Киран къшун вацлун кьерез. Атлуда къшунди хандаклар, кутада хулар, вирер, ахъайда вацлун яд къумлухдиз. Фадлай цихъ къарих хъанвай къумлухдини фитинна тада вацлун яд, акваз-акваз квахъда Ефрат вацл.

– ГъакI ман – шад жеда Кир пачагъ. Вич-вичелай рази хъанвай Кир къилеваз давамарда Киран къшунри чпин инсафсуз рехъ. Агакъда эхирни гъа тIвар-ван авай Вавилондив. Гъужумда. Ирид цавариз хкаж хъанвай, инсаниятди вичел дамахзавай Вавилондин къеле чукIурда. Вучиз? Ви а къеледив вуч гва лугъудай суалар адан къилиз къведач.

И суалар гъа девирдилай къулухъ агъзурралди, чукIурнавай къеледин харапIаяр акур туристри гузва, ва Кир пачагъдин ахмакъвилел тажубвал ийизва. Пачагъ жен, икъван инсафсуз, фагъумсуз жен?! Гъа икI Вавилон чукIурна. Бес къумлухда квахъай Ефрат вацл гъикI хъана? Ам Киравай къуруриз, квадриз хъанани? Гъелбетда ваъ. Лап гзаф йисара вацл къумлухдин кланикай физ хъана. Эхирни вацлу вичин рехъ жагъурна, винел хкаж хъхъана, рехъ давамарна. Тебиатдин къанунрихъ галаз женгиниз экъечIай ахмакъ пачагъдивай а къанунар дегизи хъанач.

Личие

ЭЦЯГЪУНАР

Цми, Цми, кичІехъан,
Акъада ви кІваче къван.
Гъилелди гар къур Цми,
Шалварда ял тур Цми,
Тархна, шалвар пад хъана,
Чаз, аялриз, шад хъана.
Чун ван алаз хъуьрена,
Цми катна хъфена.

Вун гъинава, я Цми,
Ша вацІал фин, ша Цми,
ТІветІвел алай чин Цми,
Бармак алай жин Цми,
Чаз, аялриз, аян я,
Цмид гъамам тиян я.
РикІ алай затІя стух я,
Ви тІветІелрин язух я,
Кацум хъанвай кІвач юзур.
Туйгъмет я ваз виш агъзур.

Экъиснавай кІул, Цми,
1—дар, 2—дар бул Цми.
Са фу неда акадин,
Къайгъанах вад какадин
Гъар тарсуназ энгел я,
Цми туш, са темпел я.

Алимирин дубньядай

Ибн Сина кичевал АХТАРМИШНА

Юкван ассирин зурба лукман-алим Ибн Синадин твар вири дубньядиз машгур я, ам тийжир кас бажагъат жагъида. Лугунрай, адалай чехи алим гъеле и дубньядал хъанвач. Гъа и чехи алимдиз киче хъун вуч затІ ятІа чириз кІан хъана. Киче гъар са инсандиз жезва. Амма адан таъсир гъихътинди я? Писди? Хъсанди? Алимди и кар чирун кьетІна. Тежриба патал ада кве хеб гъида. Твада абур квед кве кьефесда. Кьефесдин рак ачух яз тада. Са хпез ара атІуз, гъиз жанавур кьалуриз хъана, муькуьдаз ваъ. Са кьадар йикъарлай жанавур кьалурдай хеб рекъида. Гъа икІ алимди кичевал бедендиз зян тирди тестикъарна.

ЖУВА КУТУР ТАР

Гышкыя

Мерзо Давыдов,
Докъустандикъ
Бсалмъдизъ писателъ

Мусадик са чуру хесет актнавай. Кандудиз гъахъзавай кыиф хыз, ада мукъвал-мукъвал дидедин киседиз гыл вегъезвай. Ада са шумуд сефер мад чуьнуьхдач лагъана кыинерни кыунай, амма а кыинер гъаклан гафар яз амукъна. Гила, квалаяй са шеъ квахънамазди Мусадал шак физвай. И кар адаз агъур тир. Ингъе, къе мад дидеди адаз мектебдин буфетдай тунутI къачу лагъана 3 манат пул гана. тунутI Мусадик къачунач, пул ада къенфетрихъ гана. пуд лагъай тарсунилай гугъуьниз вири аялри буфетдиз чукурна. Муса лагъайта, пашмандиз классда амукъна.

Садлагъана кыл хкажай Мусадик вилер классда куьрсарнавай аялрин палтумра, пенжекIра акыуна. Чуру хесетди ялзавай. Муса аялрин жибинра къекъвена. Эхирни са жибиндай адаз 3 манат гытна. Шад хъана, гыута 2 манат кыуна классдай экъечIиз клан хъайи Муса, раклара акъвазна вичиз килигзавай муаллимдал расалмиш хъана. Тешвиш хъайи Мусадик регъуьвиляй гъекъ акъатна, ам яру хъанвай.

— ГыикI хъана, Муса, вун начагъ хъанани?

Мусадик жаваб ганач, ада кыл

агъзна. Гъута чуькьвенвай пулуни адаз зурзун гъизвай.

– Пул чкадал эхциг хъия, гада, пака буба галачиз мектебдиз хъемир, – лагъана муаллим классдай экъечІна.

Вич вичел хтай Мусади пул гъа сифте гъалтай жибиндиз хъивегъна, ва ам тади кваз классдай экъечІна хъфена.

КІвализ хтайла, ам акур дидени теспача тир.

– Вун начагъ хъанани, хва? Ви рангар атІанва хъи?

– Ваъ, диде – табна Мусади, – урус тарсунай заз вадан чкадал къуд эцигна. Эхиримжи тарс гудай учительница азарлу яз, чун кІвалериз ахъайна.

– Къайгъу туш, зи хва, – секинарна дидеди, – мад сеферда вадни къачуда на. Ша, гила чун туьквендиз фида, вазни ви стха Рамазаназ хиве

къунвай цІийи ботинкаяр къачуда чна.

И югъ Муса патал къилъй-къилди няс югъ хъана. Туьквендиз агакъайла, киседиз гъил вегъей дидедин чин ми хъиз чІур хъанвай.

Ам дикъетдалди Мусадиз килигна.

– Мад гъа чиркин хесет? – хабар къуна къвалав гай бубади.

Мусадивай мад эхиз хъхъанач. ам шехъна. И сеферда ада дидедин киседик тІубни къянавачир, амма кІвалаяй вуч квахъайтІани шак Мусадал хъфизвай.

– Киседа цІуд манат кими я, – лагъана дидеди.

Мусадиз диде вичи а пул чуьнуьх тавунвайдан, ина гъалатІ хъанвайдан гъавурда тваз кІанзавай. Амма туьквенда маса инсанарни авай. Ихътин гъалара вичин гаф ише те-

фирди Мусадн кьатІана. Амукуьайди ишехьун хьана.

Уьзуькьара хьана кІвалнз хтай Мусадн вичн вичнз кьарар акьудна. Ада вичнз эсер хьурай лагьана вичн тІуб атІун кьастнавай. Амма чукІулнн гьнле кьуна куьрнз фндай рекье адан фнкнрар какахьна.

Куьруьз агакуьай Мусадн вичн—внчнз лагьана: «ТІуб атІайтІа бубаднз маднн пнс хьел кьведа, ахпа ннз чнда гьхьтнн жаза гудатІа?»

Муса фена мнчІн куьруьн пнпІе, гьнлер хкажна, са кІвачел акьвазна, нм ада вичнз гузвай жаза тнр. Са кьадар вахт алатна. Мусаднн кІвач гацум хьана, гьнлернн гададнз муьтІуьгь жезмачнр, абур куьрн жезвай.

— Ваь, нкІ жедач — фнкнрна Мусадн, — садазнн такурла нм вуч жаза хьурай? НкІ лагьай Мусаднз снфте зверна, юлдаш Алнднхь галаз меслят нйнз кІан хьана. Амма Алнднн кьундармаяр рнклел хтай, ам акьваз хьана. Лап гьа н фнцьякьра Алндн внрн гадаяр алай чкадал вичн Мусаднз математнкадай задачаяр гьялнз чнрна лугьуз ялакь хабарар ахьайзавай.

— Э-э-э, ана хьайндн жеда, фена хьайн-хьайнвал бубаднз внрн хнве кьуртІа хьсан я, — лагьана Мусадн.

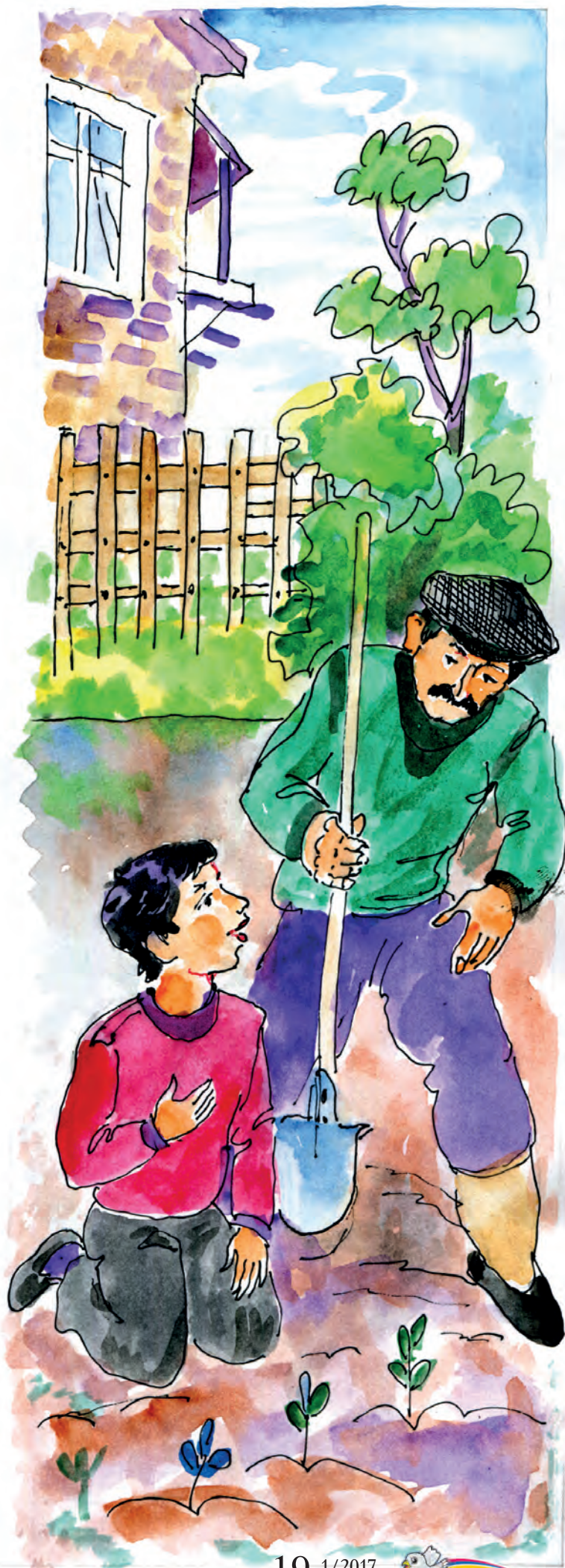
Куьрнй экьечІна, бубаднхь кьекьвей Мусаднз ам багьда жагьана, ада таран пуназ пер язавай.

— Базардал са кнло чухверар куьн я, Муса? — хабар кьуна бубадн.

— ЦІуд манат я, буба, — явашднз жаваб гана Мусадн.

— АкІ ятІа, хва, ма, н кьелем акІура, ада ваз внш сеферда гьар ннсуз цІуд манатар гуда.

Муса гьавурда акьуна, ада гьнлер кьакьажна, лапатка гьнле кьуна. Мусаднн рнклел алай пар алатнавай.

Ильяс

буба

Клериве
Богвадене

Ильяс буба чубан я
Вич гьамиша кЛубан я,
Чи дагъларин уьлкведа
Адан кбилих уьтквем я.
Гагъ жеда ам атлу яз
Шивдал, беден жанлу яз,
Гагъни патав жигъирдин,
Кфил ягъиз зирингдиз.
Лапагар гва гуьнейрив,
Теспачавал уьрдегрив,
Назик дамах цуькверив,
Юргъунвални циферив.
Чирагъ вацЛу зверзава,
Хивдин чили хъверзава –
Майдин йикъан сегьер я,
Ильяс буба серкер я.

ТАРСУНА

Хабар къазва муаллимди,
Жаваб гузва Алиди.

– Ичер гъана на кье 5,
Гъайивалди тӀуьна 1.
Дуьз лагъа заз гила фад –
Шумуд ич вав гума?

– Сад.

– Я хва декъей къемеда
Самар авай келледа,
Ийимир тӀун заз инад!
Шумуд ич вав гума?

– Сад...

...Забит муаллим, къвемир хъел,
Чурмира заз акӀ ви пел!

За экуьнахъ гъай ичер
Апайна мад рушариз,
Класдавай дустариз.

ТАБСИР АВУНА

Нурудин
Масруляев

– Чи телевизордай, вуче-е, кьалурна ма-ан, асланри еке крчар алай гамиш ярхарна тӀуьна!

– Пагъ-пагъ! Ам яз вуче! Чи телевизордай асланри фил нез кьалурнавайди-е! Фил зурбади тирди чидан ваз ви гамишдилай?!

Ихтилатар ийизва аялри.

– Абур иниз-чиниз атайтӀа вуьцда?

– Иниз гьикӀ кьведай абур Индиядай: гьуьлер, океанар авайди-е!

– Гьуьлер, океанар авачир чкаяр-чилерни авайди-е, кьвез жеда абурвай!

– Недайди я атайтӀа.

– У-ун, зун ваъ! – чин анихъ элкьуьрна са руша.

– Пагъ, атурайтӀун-е! Абуру атайтӀани хьсан кӀелзавайбурук кьдайди туш, – лугьуз фурсар ийизва женжел хуртӀа.

Инал тарсар кӀел тийидай, шукӀуьвилер авай са рушни алай. Ам, гафни лугьун тийиз, вилер генани агажна кьуна, идан-идан рахазвайдан сивиз килигзавай. Ахпа явашдиз фена, ктаб кӀелиз ацукьна.

– Яъ, – лагьана юлдаш руша, – вуна ктаб кӀелзава хьи?

– Айгьан, асланарни филер атайтӀа, зун ктаб кӀелиз акурай.

ПАШМАН АЯЛ

- Муаллимди тарсуна биџи рушаз лугузва:
- Хъсандиз, иердиз кхьихь. Хъсан кхъейла вакайни хъсан руш жеда.
 - Жедай туш, – пашмандиз рахана аял.
 - Вучиз?
 - Бахди гъамиша вахан тарифар ийида, гъадакай хъсан руш жедади я, закай ваъ.

ХАЛКЪДИН РУЪГЪДИН

ХАЗИНА ДАЙ

ИЖ!

ВУЧИЗ

ЛУГЪУЗВА?

Киледалди алцумдайди къизил туш.
Пурар ягъ тавурдакай шив жедач, ксай
къиб иландини недач.

Лам вацѹ тухвана, къил Мусадин гатана,
шехъайди Иса хъана.

СикІре тумуналди ядач, амалдалди яда.

Цѹам цѹамунал эцигай нуькІре муг ийида,
къван къванцел эцигай устѹарди – кѹвал.

Гъили гъил хуьда, къве гъилини – къил.

Тумуналди яда, сараралди кѹасда.

Жанавурди гъерекай фикирда, гъере – ве-
къикай.

Руфун – далдам, къиле – гар.

Мез – гъедгъетІ, крар – бистІи.

Хатадикай хкатна, хапѹадик акатна.

Сада–садак цѹай кутада, къведни куда.

НуькІрекай къаз авурда къазракай фил
авуна.

Вичихъ я ранг, ядал авач.

Акъван секин затІи мад авач.

Я чими туш, я вич серин.

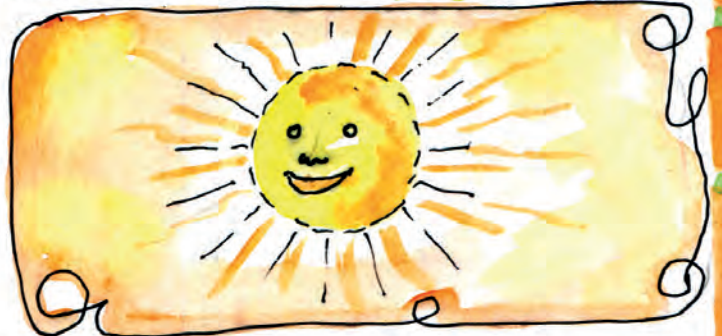
Виридалай я ам ширин.

Шмуца — муца!

Ваца, гьубле вили кьаш,
Хьуйтубз кьайи лацу аш,
Гум хьиз цавуз экъечда,
ЗатI авач вич эвездай,
Гуьзгуь жеда аяздал,
Я вирт туш ам, я нек туш
Ам галачиз, ам авачир
Чаз дуйньяни герек туш?

Тай авачир багьа затI я эбеди,
Гекъич жеда анжах чинив диде-
дин.

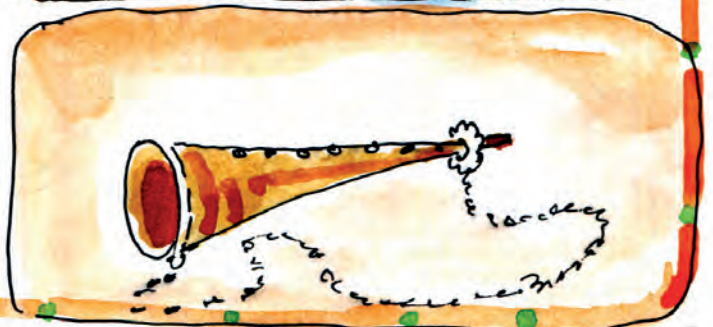
Лацу, чулав памбаг цавал
элкъведа,
Кьайи, рагьул симер хьана
хкведа
Гьамам я ам цуькверизни тара-
риз,
Хаталу я таж алачир рушариз.

Гимишдин чул — лезги чилин
дамах я,
Сят хьиз йиф-югъ акъваз тийиз
кIвалахдай.
Тайинариз хайи чилин бинеяр,
Эхиз гагь-гагь бязи касдин тегь-
неяр.

Гурлу ийиз мелни-мекъер
кIубан я,
Яедин юкьуз мез кьурбур хьиз
пашман я.

КЫМ
ТАРАЙ
КЪУСЪУН

К	К	К	К	К	К	К
К	К	К	К	К	К	К
А						
Р						
Т						
Ш	А	Б	А	Л	У	Т

Виняй агъуз ирн
гофр жагъурас.
Чешне гонвол.

Соколенок

ISSN#0206-7978

Кард

1/2017

январь - февраль

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:
Министерство печати и информации РД.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016г. вы-
данный управлением Роскомнадзора по
Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
Х. Хаметова (редактор)
А. Кардаш
А. Исмаилов (зам. гл. редактора)
З. Кафланов
К. Акимов
Т. Зургалова (ответ. секретарь)

Худ. редактор З. Даганов
Тех. редактор Т. Лузина
Художник номера М. Муталибов
Оформление обложки М. Ахмедов

Дата выхода в свет 13.03.2017г.
Тираж 723экз.
Заказ №26

Типография: ООО «Издательство «Феникс
пресс».
Адрес типографии: 367018, РД
г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских
литературных журналов «Соколенок» и
«Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя: 367025,
РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Лезгинский язык

Индекс: на год - 63338,
на полугодие - 73906.

Цена свободная